

Karadeniz’de bir Zeybek oyunu: Sepetçioğlu

Gülşah Yüksel*

Özet

Halk edebiyatı ürünleri, bir toplumunun duygularını, isteklerini, ihtiyaçlarını, sosyal dokusunu ve yaşam dinamiklerini, toplum tarafından kabul gören her türlü davranışı ve düşünceyi içinde barındırır. Halk edebiyatının bir boyutunu oluşturan halk oyunları da tarihte yaşanmış olayların ipuçlarını günümüze taşırlar. Sepetçioğlu hikâyesi halkı koruyan kahraman bir duruşu temsil eder, Sepetçioğlu oyunu da bir zeybek çeşidi olarak çevik figürleri, hikâyesi ve türküsüyle kültürümüzde önemli bir yer tutar.

Bu çalışmada Sepetçioğlu hikâyesinin, türküsünün ve oyununun taşıdığı özellikler verilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Halk oyunu, Zeybek, Sepetçioğlu

* Bozok Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Araştırma Görevlisi.

A Zeybek folk dance in Blacksea region: Sepetçioğlu

Gülşah Yüksel*

Abstract

Productions of folk literature consist of emotions, desires, needs, social textures, life dynamisms as well as all accepted behaviours and thoughts of a society. Folk dances which is a one dimension of folk literature conveys clues of events that happened in the history up to current times. Story of Sepetçioğlu represents a folk hero who stands for protecting its people. As a version of “zeybek” folk dances, Sepetçioğlu takes an important place in Turkish culture with its swift figures, its story and with its folk song.

This study aims document characteristics of Sepetçioğlu folk dance, including its song and its story.

Keywords: Folk Dance, Zeybek, Sepetçioğlu

* Bozok University Science-Literature Fakulty Turkish Language and Literature Department Research Assistant.

Giriş

Halk oyunları, oyun ve estetik ilişkisini en iyi boyutlarda yansıtan oyun türlerinden biridir. Estetik, bu niteliğiyle insanların kendilerini ifade etme biçimleriyle birleştiğinde, bunu sağlayıcı öge olarak halk oyunları ortaya çıkar (Artun, 2008:326). Belirli figüratif biçimlere sahip olan bu oyunları ortaya çıkararak asıl güç ise toplumsallıkla örtüşen kültürel ifade etme yöntemleri ve nihayet ihtiyaçlarıdır.

Halk oyunları toplumsal sistemde, kültürel yapının bir parçası olarak işlevselliğini sürdürmektedir. Toplumsallaşma sürecinde, töre ve törenlerin ayrılmaz parçalarından biri olan halk oyunları, toplumsallaşmaya yardımcı olmakta, bireylerin ait olma güdüsünün duyurulmasına, bireylerin yaklaşarak kaynaşmasına yardımcı olmaktadır (Sümbül, 1995:5).

Halk oyunları, yapılarındaki malzemeyi etkileyen olaylar bakımından tarih belgeleri gibi değer taşırlar, hatta çoğu zaman tarihin gözünden kaçan olayları da dile getirirler. Bar oyunları, halay, zeybek, seymen oyunları, musikileriyle de bir savaş ve kahramanlık olayını ya da kıtlık, bereket, bir afet, bir facia, büyük bir aşkı anlatır ve canlandırırlar. Birçok halk oyunu, şenlik unsuru olarak birtakım adet, gelenek ve inançlara bağlı bir düzene girmiş, toplumun yaşama şartlarına göre biçim ve anlam kazanmıştır (Ataman, 1987:41). Sembolik karakterdeki bu figüratif formlar, bu nitelikleriyle de toplumsal yaşayışın taşıyıcılığını da üstlenirler. Bireysel olandan toplumsal olana kadar sembolleştirilerek canlandırılan olaylar, toplumun beklentilerini, duygu ve düşüncelerini de temsil ederler. Toplumsal yaşamda çeşitli töre ve törenlere katılanlar, coşku, sevinç ve paylaşımı halk oyunları aracılığıyla yansıtır. İnsan yaşamının en önemli aşamaları olan sünnet, düğün gibi geçiş dönemi törenleri ile Türk toplumuna özgü olan askere gönderme gelenekleri de halk oyunları ile kutlanmaktadır (Artun, 2008:326)

Toplumsal yaşamın her döneminde farklı bir biçimde insanların yaşamında yer alan halk oyunları, toplumsal bütünlüğü sağlamaya katkıda bulunmaktadır Bu açıdan toplumsal yaşayışın vazgeçilmezleri arasında yerini alır. Ana dil gibi, halk oyunlarının da içinde yaşadıkları topluluklardan koparılmasına imkân yoktur. Topluluklar her gittikleri yere oyunlarını da beraber götürmektedirler (Baykurt, 1996:51).

Kültürel zenginliklerin kesişme noktasındaki Anadolu coğrafyasında her yörenin kendine has kültürel potansiyeli, hemen her ilde farklı zenginlikleri de beraberinde getirmiştir. Sosyolojik adlandırmaların halk oyunlarındaki yansımaları sebebiyle farklı coğrafyalarda

farklı görünümeler kazanan “dadaş”, “efe” yahut “zeybek” gibi figürler, ortak bir şuurun çeşitli görünümeleridirler. Bir başka deyişle bu figürlerin ortak bir şurdan hareket edilerek ortaya çıkışı, toplumsal ihtiyaçların adlandırmalarda hangi niteliklere vurgu yapıldığının bir göstergesidir.

Zeybek, muadili sayılan diğer kahraman figürler gibi halkı koruyan cesur bir adamı temsil eder. Zeybek danslarının tespit edilen “metinleri”, bu dansın, söz konusu bölge içinde zengin çeşitleri ve çeşitlemeleri ile icra edilmekte olduğunu göstermektedir. Bu değişim ve çeşitlenmelerin göstergeleri, genel olarak dansın icra düzeni, oynanışı, figürleri ve ezgileriyle ilgilidir. Bölge içinde yörelere göre, bu dansların kendileri gibi, adları da çeşitlenerek yaşamaktadır (Akt. Mirzaoğlu, 2004:2).

Zeybek danslarının yayıldığı coğrafyada, üçüncü bölgede yer aldığı kabul edilen Kastamonu iline ait Sepetçioğlu oyunu da bir zeybek çeşididir. Bu oyunun, Kastamonu’ya coğrafi olarak yakın olan (Çankırı, Çorum, Kırşehir, Sinop, Zonguldak) illerde de oynandığı görülmektedir. Söz konusu oyun, hemen her halk oyunu gibi hikâyeli ve türkölüdür. Sepetçioğlu çevik, hareketli bir oyundur ve davul-zurna dışında bağlama, def, kabak kemane gibi enstrümanlarla da oynanır.

Kastamonu ilinin ünlü halk oyunu Sepetçioğlu’nun doğuş hikâyesini araştırdığımızda farklı varyantlarla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmada Tarihî-Coğrafi yöntem kullanılarak sözlü halk anlatmasının ilk şeklinin nerede ve ne zaman yaratıldığı amaçlanmıştır. Çünkü yönteme göre, her anlatı belli bir zamanda, belli bir yerde yaratılmıştır. İlk şekli belli bir yerde ve zamanda yaratılan bir halk anlatması, tıpkı suya atılan taşın oluşturduğu dalga benzeri bir şekilde, ticaret ve göç gibi etkenler altında yayılmaya başlar. Sözlü yayılma yanında, yazılı ve basılı metinlerde bu yayılmanın gelişmesine yol açacaktır (Ekici, 2006:89). Sepetçioğlu hikâyesinin İhsan Ozanoğlu, İhsan Yiğitcan, M. R. Gazimihal, S. Y. Ataman, 1967 ve1973 Kastamonu il yıllıklarındaki anlatımında farklılıklar görülmektedir (Tan,2005:31–34). Bu anlatımların ortak noktaları, Sepetçioğlu’nun fakir, cesur, kahraman, sevdiklerine devletine bağlı olduğu, haksızlıklarla ve zalim beylere baş kaldırdığı görülmektedir. Bu çalışmadaki hikâyenin aktarılmasında Sadi Yaver Ataman’dan yararlanılmıştır.

Sepetçioğlu Hikâyesi

Oyunun hikâyesine göre Osman, Kastamonu’nun Araç ilçesinin Yukarı Avşar köyündendir. Babası fakirdir ve geçimini sepet yapıp satarak sağlar. Babasının ölümünden

sonra Osman, köyünü terk etmek zorunda kalır. Anasını da alıp Kastamonu’ya gelir. Baba mesleğini kendine iş edinir ve kıt kanaat geçinirler. Devir, Anadolu beylikleri devridir ve Kastamonu’da İsfendiyaroğulları beyliği vardır. Beyin emrindeki sipahiler köy köy, il il dolaşarak esnafın kazancının çoğunu toplar. Sipahiler önce Bey’e sonra Beylerbeyi’ne son olarak da Padişah’a güvenirler. Şehir ahalisi de haraç alınmasından şikâyetçidir; ancak bunu dile getiremezler.

Osman, geçimini günde birkaç tane sepet yapıp satarak sağlar. Yine bir gün dükkânında çalışırken beyin adamları gelir ve bir haftaya kadar yüz sepet yapmasını isterler. Fakat verilen sürede Osman’ın yüz sepet yapması imkânsızdır. Bir hafta geçer ve beyin adamları gelir, Osman yetiştiremediğini anlatır; ama dinlemeyip tutup kollarından Hamza Bey’in huzuruna çıkarırlar. Osman gibi istenilen işleri yapamayan başkaları da vardır beyin huzurunda. Hamza Bey, emirlerine karşı çıkarak vergisini vermeyen ve emrini dinlemeyen insanları yol yapımına sürgün eder. Osman, yollardadır ve akli nişanlısıyla anasındadır. Onların hasretine dayanamaz ve Kastamonu’ya kaçar. Anasıyla durumu konuşur. “Beyden ahımı alacağım”, der. Nişanlısını da görüp düşer yollara. Bey’in konağına ulaştığında pusu kurup at üstündeki beyi öldürür. Sonra atıyla beraber Gülpü Dağına sığınır. Zalim Bey’in ölümünü duyan Kastamonu halkı sevinir. Osman’ın namı dilden dile yayılır ve adı “Sepetçioğlu Osman Efe” oluverir.

Beylik Hamza Bey’in oğlu Rüstem’e geçer. Rüstem Bey babasından daha zalimdir, halkı daha çok ezer. Rüstem Bey’e karşı çıkan tek kişi Osman’dır. Bey, Osman’ı yakalatmak için sipahilerine hemen yola çıkmalarını söyler, Gülpü Dağı’ndan sipahiler elleri boş dönerler. Rüstem Bey, Osman’ın anasını ve nişanlısını yakalatıp konağına getirir. Sonra Sepetçioğlu’na haber salınır. “Ya teslim ol ya da ananı ve nişanlını öldürürüz.” Haberi duyan Osman, gece baskın yapıp anasını ve nişanlısını konaktan kaçıtır. Osman’ın adı daha geniş kitlelere yayılır.

Osman, anası ve nişanlısının Gülpü Dağı’nda olduğunu duyan sipahiler, peşlerine düşüp ve etraflarını sararlar. Osman’ın anası yaşlı olduğundan kaçamaz, nişanlısı da yorgun düşer. Osman kahramanca savaşır, ama nafile. Artık dayanamazlar ve canlarını orada verirler.

Sipahiler, üçünün de cesetlerini yanlarına alarak dönerler. Bey ve adamları günlerce eğlenir. Halk ise çok üzgündür ve Sepetçioğlu’nun ardından bir türkü yakarlar.

Sepetçioğlu Türküsü

Sepetçioğlu bir ananın kuzusu,
Hiç gitmiyor kollarımın sızısı,
Böyle imiş alnımızın yazısı,
Yassıl dağlar, Osman Efem geliyor.

Yaslan Sepetçioğlu yaslan,
Laleli çimenli dağlara yaslan,
Analar doğurmaz sen gibi aslan,
Yassıl dağlar, Osman Efem geliyor aman!

Kalk gidelim kışla önü aşağı,
Salıvermiş ince belden kuşağı,
Yaman olur Kastamonu uşağı,
Yassıl dağlar, Osman Efem geliyor aman!

Hep düşmanlar mahkemeye doldular,
Anamı babamı mahkemededen kovdular,
Sünek gibi koç yiğidi boğdular,
Yol verin aslan efeme aman dumanlı dağlar (<http://www.turkuyurdu.com/sepetcioğlu-1252.html>).

Sepetçioğlu Oyunu

Kastamonu’da (Sepetçioğlu, Çırdak, Yarımçırdak, Beylerbahçesi gibi) Zeybek ve Efe oyunları bu bölgenin en soylu oyunlarından(Ataman, 1975:135). Zeybek Oyunları, diz vuruş figürleriyle adeta devleri çökerten bir gücün sembolünü yaratırlar (Gazimihal, 1999:222).

Sepetçioğlu Oyunu tartım (ritim) ve tavır bakımından, hem de havasının çığırı itibariyle zeybek oyununun Kastamonu yukarılarının merkezleşmiş bir çeşididir, türkölüdür.(Gazimihal, 1997:265)

Sepetçioğlu, çevik bir oyundur. Her türlü sazla oynanır. Davul- zurna çalgıların en itibar görenleridir. 9–10 kişilik grupla oynanır. Tüm hareketler yiğitlik göstergesi

biçimindedir. Genellikle erkek oyunudur. Her ne kadar bazen kadınlarla beraber oynanılsa da bu şekil oyun kabul görmemiştir (Çerkeşli, 2008:24) .

Sepetçioğlu oyununun figürleri řu şekildedir:

Birinci bölüm figürleri:

1- Türkü söyleyerek yürüme

“Sepetçioğlu bir ananın kuzusu

Hiç gitmiyor kollarımın sızısı

Vay vay...”

2- Yerinde durup el kaldırarak oynama

3- Sol ayaktan içeri basıp ayak gezindirme

4- Karşı duru oynama

5- Sağ sol ayak atma

6- İçeri atlayıp sağdan dönme

7- Karşı durup oynama

İkinci bölüm figürleri:

“Böyle imiş alnımızın yazısı

Yassıl dağlar yassıl Osman Efe’ m de geliyor

Vay vay...”

1- Ortada durarak oynama

2- Sol ayakla sekerek yürüme

3- Ortada

4- Sağ ayak sol ayak

5- İçeri atlayıp soldan dönme

6- Tek diz

7- İleri doğru

8- Yerde sol diz, sonra sağ diz

9- Yerde sola doğru el vur

10- Kalkıp sol, sağa diz vur,

11- El vur dön

12- Orta

Üçüncü bölüm figürleri:

“ Ne yaman olur Kastamonu uşağı

Salıvermiş ince belden efem kuşağı

Vay vay...”

1- Orta

2- Sol ayak vur, sekerek ileri yürü

3- Ortada

4- Tek el vur, sağ ayak da yere vurulacak

5- Çift vur, sağ ayak da yere vurulacak

6- İleri doğru sekerek el vur

7- Geriye doğru sekerek el vur

8- Yerde sağ dizin üzerinde oyun

9- Yerde sağ dizin üzerinde oyun

10- El vurarak sola git (yerde),

11- Sol diz, sağ diz

12- El vurarak ortadan dön

13- Ortada (Erdoğdu,2008:220–223).

Sepetçiöğlu Oyununda Giyim

Kastamonu’nun iki asır kadar evvelki giyimiyle oynanılmaktadır. Erkek kıyafeti şudur: Ceket yerine çuhadan bir “marka” veya “cepken” giyilir. Marka, kalça hizasına kadar iner, ön tarafı açıktır. Ayrıca yelesi yoktur. Kolları dirseğe gelen kısmı, önler, yan taraflar, etek güzel ve değerli kaytanlarla şlidir. Pantolon yerine “zıpka” vardır ve dar bacaklıdır.

Kürek hizalarına gelen kısım fazlasıyla bol, fakat ön ve arka tarafa toplanık bulunduğundan yanları da o nispette vücuda yapışıktır. Ön ve arka taraflarındaki örtü yerlerinde de paçalara kadar inen kaytanlar vardır. Zıpkanın üst kısmına elle Tosya işi büyük ve kalın kuşaklar sarılır. Onun üstünde, para cüzdanı gibi meşinden sekiz-on gözlü bir silahlık ve bunun arasında bir saldıma (bıçak çeşidi) olur. Başta, o zaman göre sivri bir al börk, üstünde ‘‘çökü’’ bulunur. Mintanın yakası dik olup, kolları markanı kolundan sarkar, bileklere yapışıktır. Mintan Kastamonu alacasından yapılmazdır. Ayakta ‘‘ harpuç’’ yemeni bulunur (Gazimihal, 1997:266)

Sepetçioğlu oyununda az da olsa kadınların erkelerle beraber oynağı görülmüştür ve kadın kıyafeti şöyledir. Kadın giyimi erkekten farklıdır. Kastamonu kadınlarında şalvar giyilmesi âdet değildir. ‘‘Uzun Etek’’ ve ‘‘ Üç Saçaklı’’ tâbir edilen ağır Halep kumaşlarından yapılmış ipek elbise giyerler. Başta, dört santim eninde ve üzeri altınlarla kaplı bir kızıl börk (fes), onun da arkasında 30 cm uzunluğunda ve çapı 5 cm kalınlığında püskül vardır. Onun önünde saçları kapatacak surette ve çevresi ipek oyalarla işli ‘‘ mücessem’’ vardır. Ayakta ‘‘yuvalı kundura’’ tabir edilen ayakkabının uzun topuklu ve sivri burunlu etrafı lastikli mest vardır. Birlikte zıplamalarda bu ayakkabı büyük rol oynar (Gazimihal, 1997:266).

Sonuç

Halk kültürünün oluşmasına kaynaklık eden gelenekler, görenekler, töreler bize ait olduğu toplumu oluşturan öğelerin formülünü sunar ve bu öğeler bize insanoğlunun gerçek yaşam evriminin dinamiklerini gösterir.

Sepetçioğlu, kitlesinin yaşadığı coğrafya, yaşam biçimi, yönetim şekli, geçim kaynağı, inanç ve değerleri hakkında bilgi verir. Bir kahramanın doğuşu etrafında halkın inanç sistemini ve ortak bilinçaltını görürüz. Halk, ifade edemediği duygularını ve yaşayamadığı günlük hayatını kahramana yaşatır. Kendini kahramanı ile ifade eder. Kahramanın yaşadığı geçim sıkıntısı halkın sıkıntısıdır. Sepetçioğlu'nun Beye isyanı halkın bastırılmış hislerinin ifadesidir.

Halk oyunu, müzik ve hareketin bir arada oluşuyla açıklanabilir görünse de arkasında verilmek istenen mesajlarla bu unsurlardan daha fazlasını ifade ettiği kendiliğinden anlaşılacaktır. Hemen her yörede farklı giysi ve müzikle ifade edilen halk oyunu, barındırdığı

mesajlarıyla da sembolik özüne ait nitelikleri yakalamamız mümkündür. Sepetçioğlu oyunu yaşananları ve hikâyeyi resmeder. Sert diz hareketleri, oyun içindeki kalkışlar kahramanın düzene karşı çıkışının edalı havasıdır. Sözün söylenemediği yasaklandığı yerde duygu ve düşünceler oyun hareketlerinde kendini gösterir. Halkın bilinçaltının harekete geçmiş şeklidir. Yaşananlar bu oyunla tekrar tekrar tarih sahnesinde rol alır. Böylece unutulmaz. Halkta onu oluşturan kültürel öğeleri nesilden nesile aktarma imkânı bulur. Toplumun beraberlik unsurlarının sürekliliği sağlanır.

Sepetçioğlu türküsü yaşananların Türklere has ezgilerle dile gelmesini temsil eder. Halkın duygu ve düşüncelerinin kıvrak bir zekâyla, ezgiyle birleşimidir. Bu türkünün yayılması yaşananların tek bir yere ait acılar olmadığını, geniş kitlelere yayıldığını gösterir. Türkü yörenin sınırlarını aşmıştır. O dönemlerde ülkenin farklı diyarlarında yaşayan Sepetçioğlu gibi zorbalıklara ve haksızlıklara uğrayan halkın düşüncesinin lirik ifadesidir.

Sepetçioğlu oyunundaki giyim şekli halkın benliğinden kopuk değildir. Yaşanan zamanın, ekonomisinin, yaşam biçiminin, coğrafyasının şartlarına uygun olarak belirir. Oyundaki giyim şekli dönemin kadın ve erkek giyimindeki farklılıkları ortaya koyar. Oyunun yapısına uygundur. Halkın karakteristik özelliklerini yansıtır. Halkın maddi kültür unsurları oyunla beraber geleceğe taşınır.

Ulusal türkü ve oyunlarımız, kültürel birliğimizi ve sosyal paylaşımlarımızı devam ettiren en önemli unsurlardır ve ulusal refleks gücümüzdür. Bu açıdan Sepetçioğlu hikâyesi, türküsü ve oyunu taşıdığı tüm özellikleri ile ait olduğu yörenin ve hitap ettiği kesimlerin kişiliğidir, insanların ortak bilincidir. Bu bilincin geleceğe aktarılmasında ve halkın öz değerlerinden kopmasının engellenmesinde Sepetçioğlu’nun büyük payı vardır.

Kaynakça

Artun, Erman (2008), “Türk Halkbilimi” Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Ataman, Sadi Yaver (1975), “100 Türk Halk Oyunu”,Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Ataman, Sadi Yaver (1987), “Folklor Araştırmaları Açısından Halk Oyunlarımıza Genel Bir Bakış ve Ateş Kültü ile İlgili Oyunlar” III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara.

Yüksel, G. (2010). Karadeniz’de bir Zeybek oyunu: Sepetçioğlu. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* [Bağlantıda]. 7:2. Erişim: <http://www.insanbilimleri.com>

Baykurt, şerif (1996), “Türkiye’de İlk Halk Oyunları Semineri”, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

Çerkeşli, Abdullah (2008), “Hacıoğlu Köyü ve Sepetçioğlu Osman Efe”, Kastamonu.

Erdoğdu, Ata (2008), “Kastamonu Folkloru 2”, Sözcü Gazetesi Yay. , Kastamonu

Ekici, Metin (2006), “Türk Halk Edebiyatı El Kitabı”, Grafiker Yay. , 4. Baskı, Ankara.

Gazimihal, M. Ragıp (1997), “Türk Halk Oyunları Kataloğu II”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Gazimihal, M. Ragıp (1999), “Türk Halk Oyunları Kataloğu III”, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

<http://www.turkuyurdu.com/sepetciođlu-1252.html>

Mirzaoğlu. F. Gülay (2004/7), “Bir Kahramanlık Dansı: Balıkesir Bengisi” , *Türkbilig*, s.101–108.

Sümbül, Muzaffer (1995), “Adana Halk Oyunlarının Sistemik Analizi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

şenol, Ahmet (1993), “Halk Oyunları” Folklor Araştırmaları Kurumu Yayınları:19.

Tan, Nail (2005), “ Sepetçioğlu Osman Efe”, BRC Basım, Ankara.